

Stabilisatiepolitiek in de jaren negentig

De economische ontwikkeling gaat gepaard met zowel conjuncturele als structurele onevenwichtigheden. Een onlangs uitgebracht rapport van de Commissie Economische Deskundigen van de SER behandelt de vraag of de overheid over middelen beschikt om deze onevenwichtigheden tegen te gaan. Volgens dit rapport verdient het scheppen van voorwaarden voor een verantwoorde loonvorming een grote prioriteit in het economische beleid. Als gevolg van de Europese integratie worden namelijk enerzijds de nadelige gevolgen van een bovenmatige loonstijging groter en neemt anderzijds de effectiviteit van de andere instrumenten van de economische politiek af.

PROF. DR. C.K.F. NIEUWENBURG – DRS. J.H.M. DONDEERS*

In de jaren tachtig kwam, onder andere in de kolommen van dit blad, een discussie op gang over de mogelijkheden voor de overheid om de onevenwichtigheden in de economie te bestrijden. Een aantal economen bracht in deze discussie naar voren dat de overheid zich moet beperken tot het ter beschikking stellen van de noodzakelijke (quasi-) collectieve goederen en het bevorderen van een goede marktwerking. Deze economen plaatsten vraagtekens bij andere vormen van beleid om evenwichtsverstoringen tegen te gaan.

Het debat over de stabilisatiepolitiek gaat onder andere over de vraag of een markteconomie behoefte aan stabilisatie heeft. Een stabilisatiepolitiek zou overbodig zijn, als de prijzen op alle markten volkomen flexibel zouden zijn en er geen systematische verschillen tussen de door de economische subjecten verwachte en de gerealiseerde uitkomsten van het economische proces zouden optreden. Indien aan de twee genoemde voorwaarden is voldaan, tendeeft de economie namelijk steeds op korte termijn op eigen kracht naar evenwicht. Een stabilisatiepolitiek is dan niet alleen overbodig, maar ook ineffectief. Als aan de genoemde voorwaarden is voldaan, kunnen op stabilisatie gerichte overheidsmaatregelen alleen op korte termijn effect sorteren en dan nog alleen indien de economische subjecten door deze maatregelen worden verrast.

Maar in de praktijk zijn de prijzen op de goederen- en de arbeidsmarkt slechts in beperkte mate flexibel. Dit betekent niet noodzakelijkerwijs dat de prijzen niet voor evenwicht kunnen zorgen, maar wel dat de daarvoor noodzakelijke prijsaanpassingen veel tijd kunnen vergen. Vooral op de arbeidsmarkt is de prijsvorming onvoldoende flexibel om tot een voortdurende gelijkheid van vraag en aanbod te kunnen leiden. De beperkte flexibiliteit van de lonen hangt samen met de institutionele vormgeving van het arbeidsvoorwaardenoverleg en met wettelijke regelingen zoals het minimumloon en het ontslagrecht. Het feit dat lonen en prijzen slechts in beperkte mate flexibel zijn, betekent dat er ruimte is voor een stabilisatiebeleid.

De bestedingsconjunctuur

Onder de conjunctuurgolf wordt de periodiek terugkerende schommeling in de economie verstaan. De periode ligt in de buurt van vier à vijf jaar. De oorzaken van deze golfbeweging worden meestal in de bestedings sfeer gezocht. Daarom noemt het CED-rapport deze golfbeweging de bestedingsconjunctuur. De overheid kan deze conjunctuur in beginsel afzwakken met de instrumenten van het macro-economische beleid. Daartoe dient zij deze instrumenten tijdens een conjuncturele neergang zodanig in te zetten dat de groei van de bestedingen wordt vergroot en moet zij bij een conjuncturele opgang met behulp van deze instrumenten de groei van de bestedingen afremmen.

Conjunctuurpolitiek vaak procyclisch

Van een conjunctuurpolitiek was in ons land sprake gedurende de eerste drie naoorlogse decennia. In een rapport over deze politiek uit 1984 trok de CED de conclusie dat het gevoerde conjunctuurbeleid slechts in beperkte mate succesvol was¹. Dit beleid kon in een groot aantal jaren als procyclisch worden bestempeld. Vaak hing dat samen met het feit dat er niet alleen conjunctuurpolitiek werd gevoerd. Het beleid richtte zich ook op andere zaken, zoals het redresseren van structurele onevenwichtigheden en het nastreven van andere doelstellingen (inkomensverdeling of betalingsbalansevenwicht). Verder wijzen de conjunctuurindicatoren niet altijd in dezelfde richting en is de conjunctuur veelal moeilijk van de structurele ontwikkeling te scheiden.

* Dit artikel is gebaseerd op het rapport van de Commissie Economische Deskundigen, *Rapport stabilisatiepolitiek in de jaren negentig*, Den Haag, 1990. Ten tijde van de voorbereiding van dit rapport waren de auteurs achtereenvolgens voorzitter en secretaris van de Commissie Economische Deskundigen van de SER. De eerstgenoemde auteur is verbonden aan het Economisch Instituut van de Rijksuniversiteit Utrecht.

1. Commissie Economische Deskundigen, *Rapport conjunctuurbeleid in de jaren tachtig*, Den Haag, 1984.

Nadelen van discretionair beleid

Van een discretionair beleid is sprake, indien de overheid al naar gelang de omstandigheden van de instrumenten van de economische politiek gebruik maakt zonder dat daarbij vaste gedragsregels in acht worden genomen. Omdat de kans groot is dat een op stabilisatie van de conjunctuur gerichte discretionaire budgettaire politiek procyclisch uitwerkt, verdient een dergelijk beleid volgens de CED geen aanbeveling. Aan zo'n beleid zijn bovendien verschillende nadelen verbonden. Een discretionaire budgettaire politiek kan nadelige effecten op de structurele ontwikkeling hebben, het kan de afwegingsfunctie van de begroting en de begrotingsdiscipline ondermijnen, het houdt mogelijk onvoldoende rekening met het programma-effect en de inkomenseffecten van de overheidsuitgaven en -inkomsten en het kan onzekerheid scheppen voor het bedrijfsleven en de consument. Tegenover deze nadelen staat wel als voordeel dat een terugslag in de economische groei bij een discretionair budgettair beleid mogelijk minder snel tot pessimisme van de economische subjecten leidt, omdat zij erop vertrouwen dat de overheid bepaalde tegenmaatregelen zal nemen.

Naar een trendmatig begrotingsbeleid

Afzwakking van de conjunctuurgolf kan gemakkelijker worden bereikt door middel van een budgettair beleid op basis van vooraf bekend gemaakte regels, bij voorbeeld door middel van een trendmatig begrotingsbeleid. Uit het oogpunt van de conjunctuurpolitiek biedt een trendmatig begrotingsbeleid voordelen boven een beleid dat zich richt op het feitelijke financieringstekort. Op korte termijn is het echter niet haalbaar om op een trendmatig begrotingsbeleid over te schakelen, omdat het financieringstekort nog te hoog is. Terugkeer naar een trendmatig begrotingsbeleid zou sneller tot de mogelijkheden behoren, indien het tekort de komende jaren in een sneller tempo wordt teruggebracht dan het kabinet zich heeft voorgenomen.

Een voordeel van een snellere tekortreductie zou bovendien zijn dat de omslag in de ontwikkeling van de staats-schuldquote sneller wordt bereikt. Een daling van deze quote maakt de begroting minder gevoelig voor de ontwikkelingen in de rentestand. Dat kan de komende jaren van groot belang zijn, omdat de rentevoet om verschillende redenen op een nog hoger niveau kan komen te liggen dan nu reeds het geval is. Een verdere rentestijging is mogelijk vanwege de toeneming van de vraag op de internationale kapitaalmarkt door de herstructurering van de Oosteuropese economieën. Het ziet ernaar uit dat de kosten hiervan nog hoger zullen uitvallen dan aanvankelijk werd verwacht.

Ongunstig voor het verloop van de rente is verder het blijvend grote begrotingstekort van de Verenigde Staten, mede als gevolg van het uitblijven van een 'vredesdividend' op de Amerikaanse defensieuitgaven door de crisis in het Midden-Oosten. De aanbieders van kapitaal eisen bovendien een hogere risicopremie als gevolg van de huidige onzekerheid in de wereldeconomie en op de financiële markten. Een hogere rente is ten slotte ook mogelijk, omdat Japan als aanbieder op de internationale kapitaalmarkt een stapje terug zal moeten doen vanwege de door de lage beursnoteringen in Tokio aangetaste kapitaalbasis van het Japanse bankwezen.

Er is thans nog een discussie gaande over de vraag in hoeverre in de eindfase van de Europese economische en monetaire unie (EMU) een inperking van de nationale beleidsbevoegdheid ten aanzien van de omvang van het financieringstekort nodig is. Het is op dit moment daarom nog niet duidelijk of een trendmatig begrotingsbeleid in de eindfase van de EMU tot de mogelijkheden zal blijven behoren. Nederland zou er in de onderhandelingen over de vormgeving van de EMU voor kunnen pleiten dat de autonomie van de lidstaten op het terrein van de begro-

tingspolitiek niet zodanig wordt beperkt dat een conjunctuurstabiliserend trendmatig begrotingsbeleid niet meer mogelijk is. Aan het volledig handhaven van de bestaande autonomie van de lidstaten ten aanzien van de omvang van het financieringstekort zijn echter risico's verbonden. Deze risico's kunnen worden beperkt door de lidstaten te verplichten het budgettaire beleid te voeren aan de hand van een in gemeen overleg overeengekomen gedragsregel. Verschillende regels zijn in dit verband denkbaar. Te denken valt bij voorbeeld aan een norm voor het structurele financieringstekort, een norm voor het feitelijke financieringstekort en de gulden financieringsregel (van welke regel ook een structurele invulling denkbaar is). Het is niet nodig dat het begrotingsbeleid in alle landen aan de hand van dezelfde regel wordt gevoerd. Het nadeel van uniforme regels is dat deze geen rekening houden met de verschillen die er tussen de economieën van de lidstaten bestaan.

Een keynesiaanse recessie

Stabilisatie van de bestedingsconjunctuur via een discretionaire budgettaire politiek wordt in de praktijk onder andere bemoeilijkt door het bestaan van lange en variabele vertragingen tussen het moment waarop de conjunctuuromslag optreedt en het moment waarop de conjunctuurpolitieke tegenmaatregelen effectief worden. Zo'n beleid biedt daarom geen garantie op een beperking van de kortstondige macro-economische onevenwichtigheden. Een markteconomie wordt echter niet alleen door zulke onevenwichtigheden gekenmerkt, maar ook door macro-economische onevenwichtigheden op middellange termijn. Het probleem van de lange en variabele vertragingen is hierop veel minder van toepassing, op voorwaarde dat men in staat is van de ontwikkeling op middellange termijn een redelijk betrouwbaar beeld te schetsen.

Effectiviteit van expansief budgettair beleid

Als er sprake is van een op middellange termijn bestaande keynesiaanse werkloosheid, kan een expansief budgettair beleid in beginsel uitkomst bieden, indien deze werkloosheid het gevolg is van een te geringe groei van de binnenlandse bestedingen. De effectiviteit van een dergelijk beleid neemt als gevolg van de voortgaande Europese integratie wel af, omdat de weglekeffecten daardoor groter worden. Als een keynesiaanse recessie veroorzaakt wordt door een vermindering in de groei van de wereldhandel, wordt de effectiviteit van een expansief budgettair beleid beperkt doordat de gevolgen van een geringere groei van de wereldhandel vooral in sectoren voelbaar zijn die slechts in beperkte mate profiteren van een verruiming van de binnenlandse bestedingen. Indien de overheid in dit geval de getroffen sectoren te hulp wil schieten, kan zij besluiten om de sociale werkgeverslasten te verlagen. Een verlaging van deze lasten leidt namelijk tot een matiging van de loonkosten en daarmee tot een verbetering van de prijsconcurrentiepositie die de afzetmogelijkheden van de door de buitenlandse vraaguitval getroffen sectoren vergroot.

Door de toenemende internationale vervoering van de volkshuishoudingen is de kans groot dat een keynesiaanse recessie zich gelijktijdig in het buiten- en het binnenland voordoet. De Europese integratie vergroot de kans op een gecoördineerde beleidsreactie, indien de Europese economieën in de toekomst met een keynesiaanse recessie zouden worden geconfronteerd. Coördinatie kan de effectiviteit van een expansieve budgettaire politiek aanzienlijk vergroten. De economieën van de lidstaten vormen te zamen immers één grote volkshuishouding met een in vergelijking met de individuele landen relatief gesloten

karakter. Bovendien kan in een dergelijke economie een gecoördineerd – en in de eindfase van de EMU een communautair – monetair beleid een meer ondersteunende rol spelen ten aanzien van een expansief begrotingsbeleid.

De looncyclus

In het CED-rapport wordt uitvoerig ingegaan op de zogenoemde looncyclus. Hieronder wordt de golfbeweging van de economie verstaan, waartoe de imperfecte flexibiliteit van de lonen kan leiden. Deze golfbeweging kan op gang komen onder invloed van een bovenmatige loonontwikkeling.

Van een bovenmatige loonontwikkeling is sprake indien de gemiddelde loonsom per werknemer in de marktsector, uitgaande van een min of meer evenwichtige situatie, sterker stijgt dan de som van de voor het effect van mutaties in de indirecte belastingen geschoonde prijsstijging van de consumptie en de voor ruilvoetmutaties gecorrigeerde stijging van de arbeidsproductiviteit. Zo'n loonstijging resulteert per definitie in een toeneming van de arbeidsinkomensquote van bedrijven. Gegeven de slechte werking van de arbeidsmarkt kunnen verschillende impulsen, waarmee de economie geconfronteerd kan worden, tot een bovenmatige loonstijging leiden. Te denken valt bij voorbeeld aan een overschatting van de groei van de arbeidsproductiviteit door de loononderhandelaars, een verslechtering van de ruilvoet, een verhoging van de belasting- en premiedruk op het looninkomen en een door de vakbonden welbewust nagestreefde verhoging van de arbeidsinkomensquote.

Neergaande beweging

Uitgaande van een situatie met volledige werkgelegenheid brengt een hoe dan ook veroorzaakte bovenmatige loonstijging de neergaande fase van de looncyclus op gang. Tijdens deze fase is de groei van de productiecapaciteit en het aantal arbeidsplaatsen geringer dan met een evenwichtige ontwikkeling overeenkomt en loopt dientengevolge de werkloosheid op. Een en ander blijft niet zonder gevolgen voor de overheidsfinanciën. De collectieve-uitgavenquote stijgt omdat het aantal inkomensstrekkers dat ten laste van de publieke sector komt sneller groeit dan de werkgelegenheid in de marktsector. Deze quote neemt nog om een tweede reden toe, indien de bovenmatige loonontwikkeling in de marktsector wordt doorberekend in de sociale uitkeringen en de salarissen van de werknemers in de publieke sector. Als de hogere overheidsuitgaven niet alleen gepaard gaan met een stijging van de collectieve-lastendruk maar tevens met een toeneming van het financieringstekort, loopt bovendien de rentelastquote op.

Herstel

Op voorwaarde dat de langzaam maar zeker stijgende werkloosheid een neerwaartse invloed op de loonvorming heeft, komt na verloop van tijd een einde aan de opgaande lijn van de werkloosheid. Onder invloed van de door de werkloosheid uitgelokte loonmatiging komt vervolgens de opgaande fase van de looncyclus op gang. Indien aan deze loonmatiging vroegtijdig een eind komt, bestaat het gevaar dat de werkloosheid op een hoog niveau blijft steken. Dit gevaar doet zich voor als de loonvorming tijdens de opgaande fase van de looncyclus niet zozeer beïnvloed wordt door het nog steeds hoge niveau van de werkloosheid, maar door de toegenomen baanzekerheid van de zittende werknemers. Aan de opgaande fase van de looncyclus komt in ieder geval een eind, zodra als gevolg daarvan arbeidsmarktknelpunten ontstaan. Er komt dan een endogene versnelling in de loonstijging tot stand, die weer een periode van economische neergang inluidt.

Knelpunten op de arbeidsmarkt kunnen tijdens de opgaande fase van de looncyclus al tamelijk snel ontstaan, wanneer de produktiviteit van een deel van de werklozen door het gemis aan werkervaring en training beneden het loon is gedaald waartegen zij minimaal willen of mogen werken. Hoewel de geregistreeerde werkloosheid dan mogelijk nog aanzienlijk is, kan het verschil tussen het effectieve arbeidsaanbod en de werkgelegenheid beperkt zijn.

Lengte en stabiliteit van de looncyclus

De beschreven golfbeweging van de economie wordt veroorzaakt door het verband tussen de loonvorming en de situatie op de arbeidsmarkt. De lengte van de golfbeweging is korter naarmate de loonvorming sterker reageert op de onevenwichtigheden op de arbeidsmarkt. Naarmate de desbetreffende reactiecoëfficiënt een hogere waarde heeft, wordt een recessie namelijk sneller overwonnen door neerwaartse loonvoetaanpassingen en wordt aan een situatie met een gespannen arbeidsmarkt sneller een eind gemaakt door extra loonsverhogingen.

Op de stabiliteit van de golfbeweging wordt mogelijk een ongunstige invloed uitgeoefend, indien het financieringstekort van de overheid tijdens de economische neergang oploopt om vervolgens tijdens de economische opgang weer af te nemen. Een toeneming van het financieringstekort kan namelijk in een rentestijging resulteren en daarmee een ongunstige invloed op de investeringsactiviteit hebben. Dit betekent dat de neergaande beweging van de economie kan worden versterkt, indien het financieringstekort tijdens de neergaande fase van de looncyclus een stijgende lijn vertoont.

De stabiliteit van de golfbeweging wordt daarnaast beïnvloed door het verband tussen de ontwikkeling van de loonkosten enerzijds en die van de collectieve-lastendruk anderzijds.

Als de tijdens de neergaande fase van de looncyclus plaatsvindende verhoging van de collectieve-lastendruk een opwaartse invloed op de ontwikkeling van de loonkosten heeft, wordt deze neergaande beweging versterkt. Deze versterking is groter naarmate een verhoging van de collectieve-lastendruk een sterker positief effect op de ontwikkeling van de loonkosten heeft. Omgekeerd ondersteunt de vermindering van de collectieve-lastendruk in de opgaande fase van de golfbeweging het herstelproces, indien deze een drukkend effect op de groei van de loonkosten heeft. Het economische herstel krijgt nu sneller zijn beslag naarmate de vermindering van de lastendruk een sterkere neerwaartse invloed op de ontwikkeling van de loonkosten heeft.

Gezamenlijke taak overheid en sociale partners

Gegeven het belang dat in ons land aan de doelstelling van een rechtvaardige inkomensverdeling wordt gehecht is het niet mogelijk de looncyclus geheel uit te bannen. Het beleid kan in het gunstigste geval leiden tot een beperking van de onevenwichtigheden waarmee deze cyclus gepaard gaat. Ten einde deze beperking te realiseren is het nodig dat een verstandige loonvorming wordt nagestreefd. Voor de komende jaren betekent dit volgens de CED dat ernaar gestreefd moet worden dat niet een hernieuwde stijging van de arbeidsinkomensquote tot stand komt. De commissie wijst er daarbij op dat de nadelige consequenties van een bovenmatige loonstijging als gevolg van de voortgaande Europese integratie nog groter worden. Hierdoor stijgen namelijk de uitvoer- en invoerquote en neemt bovendien de prijsgevoeligheid van uitvoer en invoer toe.

Het voorkomen van een bovenmatige loonstijging is een taak van overheid en sociale partners te zamen. Zij dienen er, onder andere via gezamenlijk overleg, naar te streven dat zodanige omstandigheden worden gecreëerd dat de kans toeneemt op een loonvorming waarbij geen stijging

van de arbeidsinkomensquote plaatsvindt. Ten einde te sterke loonstijgingen te voorkomen, is een beleid nodig dat is gericht op het wegnemen en voorkomen van knelpunten op de arbeidsmarkt. Daartoe zijn inspanningen op het terrein van onderwijs en scholing van belang. Overheid en sociale partners moeten er verder naar streven dat het ruilvoetverlies, waartoe een blijvende verhoging van de guldenprijs van olie zou leiden, niet ten laste van de ondernemingen wordt gebracht. De overheid kan aan het bereiken van dit doel een bijdrage leveren, omdat een blijvende verhoging van de guldenprijs van olie meevalers in de aardgasbaten veroorzaakt. Als zij deze meevalers voor een verlaging van de btw en/of de sociale werkgeverslasten gebruikt, is stabilisatie van de arbeidsinkomensquote mogelijk zonder dat het optredende ruilvoetverlies de koopkracht van werknemers en uitkeringsgerechtigden belangrijk behoeft aan te tasten².

Geen loonmaatregelen

De mogelijkheden voor de overheid om door middel van looningrepen een ongewenste loonvorming tegen te gaan, als het overleg met de sociale partners niet tot het gewenste resultaat leidt, zijn thans beperkt. Dit is het gevolg van enerzijds bestaande ILO-verdragen en anderzijds de wet op de loonvorming. De CED vraagt zich overigens af of een loonmaatregel in het geval van een dreigende bovenmatige loonstijging zou kunnen worden aanbevolen, indien zo'n maatregel mogelijk zou zijn. Loonmaatregelen hebben namelijk als nadeel dat zij tot een loonstructuur kunnen leiden, die niet in overeenstemming is met de geldende schaarste-verhoudingen op de arbeidsmarkt.

De algemeen-verbindendverklaring

Er is volgens de CED een meer marktconforme aanpak denkbaar die de overheid in staat stelt een bijdrage te leveren aan het voorkomen van een bovenmatige loonstijging. De overheid kan voorafgaand aan de cao-onderhandelingen in het overleg met de sociale partners kenbaar maken welke loonkostenstijging zij als verantwoord beschouwt. Indien vervolgens uit de onderhandelingen een gemiddelde loonkostenstijging dreigt te resulteren, die als bovenmatig kan worden gekwalificeerd, kan de overheid besluiten om niet langer min of meer automatisch tot algemeen-verbindendverklaring van de primaire arbeidsvoorwaarden uit de cao's over te gaan. Zij kan dan op twee verschillende manieren te werk gaan. De overheid zou in de eerste plaats kunnen besluiten geen enkele cao algemeen verbindend te verklaren. Een andere mogelijkheid is dat zij niet tot algemeen-verbindendverklaring overgaat van de primaire arbeidsvoorwaarden uit de cao's waarin een loonkostenstijging is overeengekomen die boven de macro-norm ligt.

Deze aanpak kan langs twee wegen een neerwaartse invloed op de loonvorming hebben. In de eerste plaats is het mogelijk dat de aankondiging door de overheid van de geschetste beleidslijn een disciplinerende invloed op de loonvorming heeft. Ten tweede handhaaft de overheid op de geschetste wijze bij een bovenmatige loonontwikkeling de contractvrijheid van de niet bij de cao-onderhandelingen betrokken ondernemingen. Kenmerk van de huidige praktijk van algemeen-verbindendverklaringen is dat hierbij de mogelijkheid bestaat dat de overheid een contractloonstijging, die als bovenmatig kan worden gekwalificeerd, verbindend oplegt aan ondernemingen die niet bij het cao-overleg betrokken waren. Algemeen-verbindendverklaringen kunnen daarmee een opwaarts effect op de loonvorming hebben.

Uitkeringen en lonen in de publieke sector

De overheid kan een bovenmatige loonontwikkeling tevens trachten tegen te gaan door het wettelijke minimum-

loon, de sociale uitkeringen en de salarissen van de werknemers in de publieke sector aan te passen met het percentage van de door haar verantwoord geachte contractloonstijging. In het geval van een bovenmatige loonontwikkeling in de marktsector leidt een dergelijke aanpak ertoe dat de ontwikkeling van het minimumloon, de sociale uitkeringen en de salarissen van de werknemers in de publieke sector achterblijft bij de contractloonstijging in de marktsector. Deze beleidslijn kan een drukkende invloed op de uitkomst van de loononderhandelingen in de marktsector hebben, indien de overheid voorafgaand aan deze onderhandelingen aangeeft welke loonstijging zij als verantwoord beschouwt en aankondigt dat het minimumloon, de sociale uitkeringen en de salarissen van de werknemers in de publieke sector in het geval van een bovenmatige loonstijging in de marktsector niet overeenkomstig zullen worden verhoogd. Als de loononderhandelingen vervolgens toch in een bovenmatige loonstijging resulteren, kan toepassing van de geschetste beleidslijn in de daarop volgende jaren een neerwaartse invloed op de loonvorming hebben via de uitstralings- en voorbeeldeffecten van de bij de loonstijging in de marktsector achterblijvende aanpassing van het minimumloon, de uitkeringen en de salarissen van de werknemers in de publieke sector.

Bovendien leidt een dergelijke aanpassing ertoe dat de stijging van de collectieve uitgaven geringer is dan de stijging waartoe een aanpassing overeenkomstig de contractloonontwikkeling in de marktsector zou leiden. Als gevolg daarvan neemt de collectieve-lastendruk minder toe dan anders het geval zou zijn. Dit kan ertoe leiden dat de arbeidsinkomensquote eveneens minder sterk oploopt. Ook indien het financieringstekort als gevolg van de geringere groei van de collectieve uitgaven lager uitkomt, is een gunstig effect op de economische ontwikkeling mogelijk, indien het geringere financieringstekort in een lagere rente resulteert en daarmee in een hogere investeringsactiviteit.

Conclusies

Concluderend kan worden gesteld dat het scheppen van voorwaarden voor een verantwoorde loonvorming een grote prioriteit verdient in het economische beleid. De overheid kan aan de realisatie van een verantwoorde loonvorming een bijdrage leveren door de primaire arbeidsvoorwaarden uit de cao's niet automatisch algemeen verbindend te verklaren indien de cao-onderhandelingen in een te sterke loonkostenstijging resulteren. Zij kan een bovenmatige loonstijging tevens trachten tegen te gaan door de aanpassing van het minimumloon, de sociale uitkeringen en de salarissen van de werknemers in de publieke sector te baseren op de door haar verantwoord geachte contractloonstijging.

**C.K.F. Nieuwenburg
J.H.M. Donders**

2. De overheid kan de hogere aardgasbaten ook voor een vermindering van de staatsschuld gebruiken. Wanneer de guldenprijs van olie blijvend hoger komt te liggen, zal het in dat geval echter minder eenvoudig zijn om een stijging van de arbeidsinkomensquote te voorkomen.